

ІСТОРІЯ З ІСТОРИЧНИМ РОМАНОМ ТРИВАЄ...

Підмогильна Н. В.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри видавничої справи та міжкультурної комунікації
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0002-4044-981X
natvpodm@gmail.com*

Ключові слова:

*перекладознавство, роман
Л. Костенко «Маруся
Чурай», російськомовний
переклад Р. Кудрова, критерії
відповідності перекладу,
адекватність.*

У статті запропоновано критичний аналіз ще не опублікованого перекладу російською мовою історичного роману у віршах видатної української поетеси Л.В. Костенко «Маруся Чурай», зробленого Романом Кудровим. Об'єктом аналізу стали кілька розділів з цього перекладу, зокрема 1, 4, 7 та 9, що надані самим перекладачем. Читацький інтерес до роману Л. Костенко на згасає з часом, хоча цей твір вже давно й добре відомий україномовним читачам, але сьогодні є підстави говорити про другу хвилю уваги до нього, яка пов'язана з іншомовними інтерпретаціями, зокрема російськомовними, здійсненими А. Лернером, О. Ауловим, Р. Кудровим. Всі названі перекладачі абсолютно точно відтворюють романний сюжет. Але, крім сюжету, під час перекладу великого за обсягом романного тексту значної уваги і вправності вимагають і такі особливості, як переклад характерних для української мови окремих слів і виразів, а якщо мовиться про віршовий твір, то й відтворення ритму й віршового розміру першоджерела. Спираючись на надійне підґрунтя сучасного перекладознавства, наявні вимоги щодо адекватності перекладу, можна було б максимально узагальнено визначити як змістові й формальні, але, щоб конкретизувати власні спостереження, їх подрібнено за критеріями: відповідність назви твору, його розділів / підрозділів, власних імен, сюжетних ходів та подій, мовностилістичного малюнку, віршових особливостей у тексті перекладу. Подано міркування щодо адекватності перекладу назв 1, 7 та 9 розділів роману у перекладі, передачі російською мовою власних імен героїв роману. Акцентовано моменти, пов'язані з відтворенням ритмомелодики оригінального тексту в перекладі, а також мовностилістичних особливостей першотвору. Продемонстровано наявні в аналізованому перекладі похибки, зумовлені невдалим слововживанням, створенням подекуди в російськомовному перекладі лексичної штучності, надмірним використанням часток тощо. Автори перекладів докладають значні зусилля у процесі іншомовного перевірення першоджерела, виконуючи важливу й почесну культурну місію, але говорити про те, що унікальний історичний роман Л. Костенко має достойний іншомовний аналог, ще зарано.

HISTORY WITH HISTORICAL NOVEL CONTINUES...

Pidmogilna N. V.

Doctor of Philology, Professor,

Head of the Department of Publishing and Intercultural Communication

Oles Honchar Dnipro National University

Gagarin ave., 72, Dnipro, Ukraine

orcid.org/0000-0002-4044-981X

natvpodm@gmail.com

Key words: *translation studies, L. Kostenko's novel «Marusya Chura», Russian translation by R. Kudrov, criteria of translation conformity, adequacy.*

The article offers a critical analysis of the not yet published translation into Russian of the historical novel in the poems of the prominent Ukrainian poetess L.V. Kostenko "Marusya Churai", made by Roman Kudrov. Several sections of this translation have been analyzed, including 1, 4, 7 and 9, provided by the translator himself. Readers' interest in L. Kostenko's novel does not fade with time, although this work has long been well known to Ukrainian-speaking readers, but today there is reason to talk about the second wave of attention to it, which is related to foreign language interpretations, including Russian, by A. Lerner, O. Aulov, R. Kudrov. All these translators accurately reproduce the novel's plot. But, in addition to the plot, when translating a large novel text requires considerable attention and skill, such features as the translation of certain words and expressions characteristic of the Ukrainian language, and if we talk about a poem, then the reproduction of rhythm and verse size of the original source. Based on a solid foundation of modern translation studies, the existing requirements for the adequacy of translation could be defined as meaningful and formal, but to specify their own observations, they are broken down by criteria: compliance with the title of the work, its sections / subdivisions, proper names and plot moves and events, linguistic and stylistic drawing, poetic features in the translated text. Considerations are given on the adequacy of the translation of the titles of chapters 1, 7 and 9 of the novel in translation, the transfer in Russian of the proper names of the heroes of the novel. The moments connected with the reproduction of the rhythmic melody of the original text in the translation, as well as the linguistic and stylistic features of the original work are emphasized. The errors in the analyzed translation due to unsuccessful word usage, the creation of lexical artificiality in some Russian translations, excessive use of particles, etc. are demonstrated. The errors in the analyzed translation due to unsuccessful word usage, the creation of lexical artificiality in some Russian translations, excessive use of particles, etc. are demonstrated. The authors of the translations make considerable efforts in the process of foreign-language reincarnation of the original source, fulfilling an important and honorable cultural mission, but it is too early to say that L. Kostenko's unique historical novel has a worthy foreign-language analogue.

Постановка проблеми. Історичний роман у віршах Л.В. Костенко «Маруся Чурай» – це не лише видатний літературний твір, а твір, що став подією в культурному і літературному житті українського народу. Його обговорення, читацька і критична рецепція означали одне: текст роману слід вважати знаковим для нашої національної літератури. Тривале життя його, невгасаючий інтерес до нього підтверджуються і спробами перекладачів, зокрема російських, зробити російськомовну інтерпретацію роману, аби щонайбільше коло читачів мали можливість ознайомитися з цим текстом.

Користувачам мережі Інтернет (а до їх числа, мабуть, слід зарахувати наразі більшу частину населення планети) в Україні та Росії відомі переклади або фрагменти перекладів роману Л. Костенко російською мовою, здійснені А. Лернером, О. Ауловим, Р. Кудровим, про що ми вже писали [див., напр. : 2, 3]. Але вважати тему вичерпаною або говорити про те, що твір Л. Костенко має достойний іншомовний аналог, ще зарано. Віддаючи належне зусиллям перекладачів, високо цінуючи їхню подвижницьку працю, водночас не можемо залишити осторонь й окремі недо-

ліки, недоладності, помилки, які, можливо, самі інтерпретатори не помітили і пройшли повз них. Сторонній погляд під час аналізу перекладу допоможе актуалізувати моменти, що здавалися несуттєвими або другорядними, оскільки, працюючи з класикою, треба усвідомлювати, що другорядного тут не буває.

Текст перекладу Романа Кудрова можна знайти на платформі «Литсовет», а кілька перекладених розділів перекладач люб'язно надав сам для критичного розгляду.

Мета і завдання статті – проаналізувати російськомовний переклад роману Л.В. Костенко «Маруся Чурай», зроблений Р. Кудровим.

Об'єкт дослідження – російськомовний переклад названого роману (1, 4, 7, 9 розділи).

Предметом дослідження вважаємо пошуки відповідностей / невідповідностей у російськомовному перекладі тексту роману Л. Костенко «Маруся Чурай».

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо згадати відомі у перекладознавстві формули щодо постаті й ролі перекладача у царині міжкультурних взаємин, думки щодо «штуки перекладання», висловлені свого часу І. Франком, М. Рильським, В. Коптіловим, В. Радчуком та іншими відомими діячами української культури й науки, а також теоретичні міркування Ю. Найди, І. Левого, А. Федорова, В. Комісарова, В. Бархударова, то слід зазначити, що всі названі вище перекладачі, які працювали з романом Л. Костенко, безумовно, гарно володіють і українською, і російською мовами, мають певні філологічні та інтерпретаторські навички. Загальновідома теза про те, що переклад потребує перекладача, а переклад поезії – поета. Нам не відомо, чи виявили себе названі перекладачі як поети, тому, щоб не витратити корисну площину статті, перейдемо безпосередньо до її предмету.

Одразу скажемо, що романний сюжет абсолютно точно відтворено у перекладі Р. Кудрова, як і в перекладах інших інтерпретаторів. Але, крім сюжету, під час перекладу великого за обсягом романного тексту значної уваги і вправності вимагають і такі особливості, як переклад характерних для української мови окремих слів і виразів, переклад власних імен, а якщо мовиться про віршовий твір, то й відтворення ритму й віршового розміру першоджерела.

Всі наявні вимоги щодо адекватності перекладу можна було б максимально узагальнено визначити як змістові й формальні, але, конкретизуючи власні спостереження, подрібно їх за критеріями: відповідність назви твору, його розділів / підрозділів, власних імен, сюжетних ходів та подій, мовностилістичного малюнку, віршових особливостей у тексті перекладу.

Початкові рядки 1 розділу роману Л. Костенко написано прозою, і цю особливість зберігають усі перекладачі, у тому числі і Р. Кудров. Але у назві цього розділу – «Якби знайшлась неопалима книга» – ясно вчувається п'ятистопний ямб. Передбачається, що слід відтворити цю особливість тексту, але у разі точного перекладу російською мовою і метр, і розмір цього вірша неминуче будуть втрачені. У варіанті перекладу Р. Кудрова – «Если бы нашлась неопалимая книга» – віршовий метр відсутній, але, гадаємо, це цілком припустима втрата, і перекладач, свідомо йдучи на таку «жертву», не зробив серйозної помилки.

Але важко збагнути хід думок і логіку перекладача, коли він 7 розділ роману Л. Костенко, що має назву «Дідова балка», подає як *Галерникова балка*. Можливо, ця логіка зумовлена прагненням збагатити російську мову невідомим топонімом. Так, справді, діда звали Галерником, але не було жодних труднощів для буквального перекладу: *Дедова балка*, не змінивши при цьому в перекладі ані слова порівняно з текстом першотвору.

Назва 9 розділу в першотворі «Весна, і смерть, і світле воскресіння» – смисл цієї назви абсолютно прозорий, особливо враховуючи зміст попередніх розділів. У перекладі – *«Весна, и смерть, и светлое воскресение»*. Але ж у тексті цього розділу кілька разів згадується свято Пасхи, тобто Великодня, а значить, в російському перекладі треба було написати *светлое воскресенье*. Назва цього свята нерідко супроводжується означеннями *Великое Воскресение, Светлое Воскресение*, тобто поетеса вклала, мабуть, в ці слова той самий смисл, що й Л.М. Толстой, назвавши свій роман «Воскресение».

В аналітичних роботах з питань перекладу вже сприймаються як загальники розмисли щодо передачі власних імен. У перекладача Р. Кудрова зустрічаються *Гриц, Грицько, Григорий*, тобто майже повторюються форми імені, вжиті в оригіналі роману. Але ім'я *Гриц* без м'якого знака в кінці слова у російській мові сприймається, скоріше, як прізвище, а не ім'я людини. Якщо в тексті перекладу наводяться форми *Маруся* від імені *Мария, Лесько* – від *Олесь (Олександр)*, які все ж таки більшою мірою характерні для україномовного середовища, то, вважаємо, краще було застосувати транслітерацію *Грыцько, Грыць* для імені одного з центральних героїв роману, що не викличе будь-якого акустичного конфлікту.

Найбільше претензій до мовностилістичного боку тексту перекладу.

Сцена суду у 1 розділі – до опитування свідків запросили Параску Демиху:

Присягу дав, Параска Демиха, в годах уж зрелых, сказала... (в оригіналі Демиха в літах подейшлих, зізнала...). На нашу думку, можна

було в перекладі подати так: *в letech солидных, признавала(сь)*.

Надто часто, на наш погляд, без необхідності використовуються частки *уж, уже, ж, то, б, бы*, які, якщо містять голосний, утворюють склад і сприяють вирівнюванню віршового метра, однак їх надмірне використання видається невиправданим, оскільки вони надають штучність мові персонажів (складається враження, що чи не всі вони заїкаються) і словам автора, порушують властивий українській мові принцип милозвучності, який бажано було б відтворити і в перекладі.

Далі Демиха вигукує: *Лесько Черкес мене на ноті змазує!* – тобто підриває довіру до її слів, провокує сумніви в добропорядність і правдивість свідка. В перекладі: *Лесько Черкес возводит*

*Далі той же свідок інформує суд:
Дивлюсь: Грицько вертається додому.
Ізвідки б то? Ще й наче напідпитку.
Якийсь такий, ніяк не воягне свитку.*

Про надмірне вживання часток вже йшлося вище, тому, щоб не повертатися до цього питання, звернемо увагу на логіку перекладача: у першому рядку зазначено, що Грицько *плететься*, а в другому – *шагаєт*. Однак це абсолютно відмінні характеристики людської ходи! Зрозуміло, що перекладачеві хотілося будь-що подати такі ж точні рими, як в оригінальному тексті, і він досягає цього за рахунок співзвучності дієслів *шагаєт / шатаєт*.

Прагнення зберегти в перекладі лаконічність висловлювання, іманентну першотексту, іноді призводить до незрозуміння фрази в перекладі. Так, свідок Демиха, почувши гвалт на дворі у сусідів, каже: *То я туди городом* (тобто не вулицею, а, скорочуючи шлях, городом). В перекладі: *Вмиг я огородом*. Внаслідок пропуску значимих слів речення вийшло беззмістовним, оскільки не знаходимо відповіді на питання: що зробила?

Інший свідок, Фесько, на суді показав, що декілька разів бачив уночі Марусю біля млина. Ці свідчення передано в перекладі так: *Её раз восемь, как припоминаю, / Я видел ночью у млына, не вру*. Якщо російськомовний читач захоче знайомитися з перекладом зі словником в руках, то, мабуть, виявивши наполегливість, він знайде згадку про діалектне російське слово *млын*. Але, на наш погляд, дуже просто, не вживаючи діалектні слова, можна було написати: *Ее у мельницы я видел по ночам*. Не зовсім зрозумілою видається в перекладі і фраза *Две тени, млын и месяц над водой*, оскільки складається враження, що млин знаходиться десь поруч із місяцем – над водою, і тіні, звісно, можуть бути не над водою, а на воді. В оригіналі все прозора й зрозуміло: *две тіні на воді*.

то напраслину! Виходить, що Черкес у принципі бреше, але в тексті роману є лише натяк саме на свідка Демиху, тому пропуск займенника *мене* видається суттєвою втраченою, тим більш, що можна було дати такий варіант перекладу: *Лесько Черкес меня порочит!*

За порушення порядку суд погрожує присутнім, що їх виженуть із приміщення ратуші, *а двери будут взяты на скабу*. Останнє речення можна було точно скопіювати російською мовою: *А двери будут взяты на скобу!* (замість *И дверь закроют крепко на скобу!* – як пропонує перекладач).

У рядку – *Где ж это, хлопче, так тебя носило?* – перекладач зберігає кличну форму, не властиву сучасній російській мові, чого можна було уникнути, вживши іменники *хлопец* або *парень*.

*У перекладі:
Смотрю: Грицько к себе домой плетется.
Откуда б? Словно бы хмельной шагает,
И свитку не наденет – так шатает.*

Із суттєвими поступками можна визнати поезією пропонований Р. Кудровим варіант перекладу рядків з твору Л. Костенко *«Котра дівчина чорні брови має, / то тая дівчина усі чари знає»* як *«Ой, брови чёрные да у дивчины, / Чар-зельем дивчина всю снимет кручину»*. Якщо уважно подивитись, то не можна не визнати, що слова оригіналу збережено, двічі повторено слово *дивчина*, навіть додано внутрішню риму *дивчина / кручину*, але не полишає відчуття штучності, надуманості – чи то від фольклорної стилізації, чи від того, що чар-зіллям буде знято *всю кручину*.

У 4 розділі із початковими рядками, здається, перекладач впорався бездоганно, вдавшись до перестановки першого і другого вірша. Тобто зміст і емоційне забарвлення повністю збережено. В першотворі: *«Тим часом гінець доганяє світання / і клептями ночі доточує дні. / І кожна хвилинка, здається, – остання, / і крихта надії кричить йому: "Ні!"»*. У перекладі: *«Лоскутьями ночі срок дня удлиняя, / Гонец между тем догоняет рассвет. / Последней быть может минута любая, / Но капля надежды кричит ему: "Нет!"»*.

Однак наступні вірші у перекладі викликають зауваження: *« – Ужель не успею? Последний ли миг?! / А в Киеве – адски. А в Фастове – грозно. / Китит и волнуется всё за Днепром. / Хотя бы днём раньше, о, если б не поздно. / Эх, медленен слишком проклятый паром!»*. Велика спокуса замінити українську двоскладову частку *невже* на російське слово такої ж довжини, але надумане, піднесено-ліричне *ужель* не дуже відповідає характеру героя і зображуваній ситуації. В цьому вірші можна було б, значно наблизившись до оригіналу, написати, приміром, так: *неужто конец?* Далі перекладач пропонує не зовсім зрозуміле твер-

дження, яке, на його думку, відповідає фразі оригіналу «В Києві – пекло». Що означає *адски*? *Адски жарко*? Чи йдеться про жорстоке придушення народних заворушень? В останньому з наведених рядків цілком можна було б написати *медлителен слишком проклятый паром*, уникнувши вигуку *эх*.

Навряд російськомовному читачеві буде зрозуміле словосполучення *фотель неметкий* (4 розділ перекладу «Гонец к гетману»), тому що слово *фотель* не фіксується російськими тлумачними словниками і перекладається російською як *кресло*. Російське слово *брак* буде більш доречним у перекладі фрази оригіналу *брати з нею шлюб* (1 розділ роману), тоді як перекладач пропонує: *Скрепить желая честно с нею шлюб*. Перекладачі-практики справедливо вважають спосіб відтворення певного колориту – чи то історичного, чи національного, чи місцевого – шляхом залишення частини слів без перекладу хибним шляхом. Відтак наголошуємо на необхідності тривалого і ретельного пошуку відповідників – треба не торувати манівці, а віднаходити надійні й професійні шляхи.

Варто було докласти певної винахідливості й майстерності, щоб передати російською мовою натхненний поетичний вираз *Цвете земля, задивлена в свободу* (9 розділ), оскільки запропонований перекладачем варіант – *Цветёт земля, свободу ожидаю* – не сприймаємо як цілком адекватний.

У тому ж 9 розділі роману читаємо:

И знов лелека молиться до зірки.

Клинець городу хоче врожаю.

*Є жменя жита, маку є півмірки,
і чорнобривці, й трохи рижю.*

У перекладі: *Вновь к звездам аист молится искусно. / И грезит урожаем огород. / Полмеры мака, горстка ржи – не густо / Еще рыжей да чернобривцы – вот*. Не маємо достатніх підстав говорити про мовностилістичну вправність перекладача під час аналізу наведеного уривку: задерши дзьоб, лелека начебто звертається до неба, але молитися можна зіркам, а не *к звездам*, і важко збагнути, як можна молитися *искусно*; дієслово *грезить* уналежнюється до так званого «високого» регістру і поруч з іменником *огород* справляє враження недоречно вжитого. Частка *вот*, що завершує рядок, вписується у розряд похибок, про які вже сказано: мотиви перекладача очевидні, оскільки пара *вот / огород* утворюють риму, але в цьому випадку вживання частки сприймається як капітуляція перекладача у процесі пошуку іншого семантично ємкого слова. Не можна робити частки візитівкою власного перекладацького стилю!

Штучність надає усній мові Марусі у 9 розділі перекладу питання «*Скажи, кукушка, встречу ли я осень?*» До зозулі з таким питанням не звертаються, і треба було шукати відповідники, аби при-

родно звучало питання «*Скажи, зозуле, сколько мені жити?*».

На нашу думку, у процесі перекладу мимоволі виникає значна залежність інтерпретатора від тексту оригіналу, точніше, саме від слів першотвору. Орієнтованість на першоджерело – безумовна вимога до перекладу будь-якого тексту, але, природно, постає питання: чи варто наслідувати оригінальний текст замість того, щоб подати його іншомовну версію?

Висновки і перспективи подальших розробок. Ми не ставили собі за мету проаналізувати кожний рядок запропонованого Романом Кудровим перекладу – це копітка праця, що потребує значного часу. Але, як нам здається, звернути увагу на вдалі перекладацькі рішення чи прорахунки означає опосередковано сприяти розвиткові практики перекладу, надавати матеріал для роздумів перекладачам і теоретикам перекладу, аби вчувалися імпульси двостороннього зв'язку, – і все це не дасть уповільнити поступ перекладацької справи. Розуміючи високу культуртрегерську – у високому розумінні цього слова – місію перекладачів, вбачаємо завдання сучасної критики перекладу в постійній увазі до їхньої роботи та її підтримці власними висновками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костенко Ліна. Біографія. Вибрані поезії. «Маруся Чурай». Інтерпретація творів. Навчальний посібник-хрестоматія. Ідея, упорядкування, інтерпретація творів д. філол. н. Григорія Клочка. Кіровоград : Степова Еллада, 1999. 320 с.
2. Підмогильна Н.В. Передмова як камертон видання / Вісник Дніпропетр-го ун-ту. Серія: Соціальні комунікації. 2017. Вип. 17, Т. 25, № 12. С. 98–103.
3. Подмогильная Н.В. Украинская поэзия в контексте межкультурной коммуникации. *Научный вестник Международного гуманитарного университета. Серия: Филология*. 2017. Вип. 29. Одеса. С. 141–144.

REFERENCES

1. Kostenko Lina. Biography. Selected poetry. “MarusyaChurai”. Interpretationworks. Textbook. Idea, ordering, interpretation works of Dr. Philol. N. Gregory Klochek. Kirovograd : StepovaHellada, 1999. 320 p.
2. Pidmogilna N.V. Preface as a tuning fork edition. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: SocialCommunications*. 2017. Vip. 17, T. 25, № 12. S. 98–103.
3. Podmogilnaya NV Ukrainian poetry in the context of intercultural communication. *Scientific Bulletin International. Humanities University. Series: Philology*. 2017. Vip. 29. Odessa. Pp. 141–144.